

Snježana Čolić

Kultura i povijest: socio-kulturno antropološki aspekti hijerarhizacije kulture

Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 2002., 169 str.

Evo, konačno, jedne nezaobilazne znanstvene knjige koja je antropologijska, etnologijska, sociologijska i historijska. Ona je, također, i udžbenik i znanstveno djelo i zanimljivo štivo svakom zainteresiranom čitatelju. Knjiga nije laka za čitanje: nabijena je sadržajem i nije je moguće prelistavati prije spavanja uz noćnu lampicu. Ona traži punu čitateljevu pozornost: štivo je vrlo suvislo od početka do kraja te dvojim da ga se može čitati »napreskokce« ili parcijalno. Kao što je i nastajala dugo i ozbiljno (djelo je, naime, prerađena autoričina doktorska disertacija iz sociologije pod naslovom »Sociokulturni aspekti hijerarhizacije kulture«, koju je obranila 1999. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu), ozbiljno je treba i shvatiti i polako čitati. Nakon toga čitatelj može reći da je uistinu puno naučio o kulturi!

Knjiga je podijeljena u pet poglavlja, a to su: 1. Uvod; 2. Teorijsko-metodološki okvir socio-kulturno antropološkog istraživanja hijerarhizacije kulture; 3. Interkulturalni aspekt hijerarhizacije kulture; 4. Hijerarhizacija kulture u globalnom socio-kulturnom i političko-ekonomskom kontekstu; 5. Zaključna razmatranja. Sva-ko od poglavlja (osim Uvoda) ima brojna potpoglavlja što pokazuje promišljenu strukturaciju teksta, a čitanje čini preglednim. Pogovor knjizi napisao je Vjekoslav Afrić, a priloženi su sažetak i literatura. Iako broj od 220 bibliografskih jedinica znatno premašuje broj stranica same knjige, autorica kroz cijeli tekst provlači *svoje* mišljenje. Ono što je navlastito jest sistematska kritika antropologije kao znanosti u službi kapitalizma i razvijenog Zapada, koja one »druge« vrednuje inferiornima u usporedbi s vladajućim obrascem. Konačno, valja spomenuti i privlačne koricice knjige sa slikama iz svakodnevnog života, koje je autorica sama odabrala, a koje mnogo govore o njezinu pristupu raščlanjivanom predmetu i njegovim obilježjima.

1. U *Uvodu* autorica kaže da je »osnovni cilj ove knjige ... ustanoviti implikacije hijerarhizacijskog pristupa kulturi na dvije razine: intra-kulturnoj i globalnoj« (str. 7). Podjela na »elitnu«, »tradicijsku« i »popularnu« kulturu odredila je odvojeno bavljenje svakome od njih, zanemarujući interakcije među njima, pa su se promjene tumačile kao devijacije. Na globalnoj razini hijerarhijski pristup vrednuje sve druge, ne euro-američke kulture kao manje vrijedne, tj. toliko vrijedne koliko se prilagođavaju dominantnom obrascu. S. Čolić se zalaže za povijesnu i interaktivnu koncepciju kulture.

2. U poglavlju *Teorijsko-metodološki okvir socio-kulturno antropološkog istraživanja hijerarhizacije kulture* autorica je - polazeći od Baumana koji kulturu tumači kao *diferentiu specificu* ljudskog roda u odnosu na druga bića, ali i kao niz kultura koje su različite među ljudima - izložila pregled povijesti poimanja i stvaranja kulture, u kojoj ona postaje područje i odvaja se od svakodnevnog života te omogućuje hijerarhizaciju tj. nejednako vrednovanje »visokih« i »niskih« kultura. Dihotomija i kontinuumi obljubljeni su pristup u evolucionistički orijentiranoj antropologiji (i sociologiji, op. D. S.). Evolucionizam inzistira na razvoju definiranom zapadnjačkim vrijednostima, i tako zanemaruje vlastitu povijesnost nezapadnih kultura i služi se »zamrznutim« kategorijama, zamjenjujući vrijeme iz sadašnjega u prošlost (sva nerazvijena društva ista su kao u prošlosti - nemaju povijest). Dominantna kultura i društva, na temelju svoga bogatstva i političke i ekonomske moći, kvalificiraju ne samo budućnost već i prošlost »drugih« po svojoj mjeri.

Antropologija je dio toga odnosa, *ancilla politicae*, svjesno ili nesvjesno u službi kolonijalizma, imperijalizma (kasnije i globalizacije). »Znanstveni kolonijalizam« nadopunjuje političko i ekonomsko osvajanje. Pokušaj objektivnog prikazivanja »drugih« ne uspijeva zbog odvajanja od »objekta« i njegova promatranja izvana vlastitom »perceptivnom udešenošću«. Promatranje »iznutra« ne dokida odvojenost promatrača i promatranoga. Tek dijaloška metoda koja antropologa i ispitanika stavlja u ravnopravan položaj međusobnog promatranja i učenja, omogućuje korektnu spoznaju.

3. Predmet poglavlja *Intra-kulturni aspekt hijerarhizacije kulture* jest rasprava o razlikovanju elitne i narodne kulture, uvriježenome unutar jednoga društva. Elitnu kulturu viših klasa potpomaže i obrazovanje, dok se narodna kultura pripisuje uglavnom seljacima. Problemi definiranja »naroda« usmjerili su etnologiju i antropologiju ka analizi »malih grupa« neposrednog kontakta (tzv. mikroetnologija). Međutim, one mogu i pogriješiti ako se i kada male grupe izdvajaju iz globalnog društva. S. Čolić suprotstavlja analize Antuna Radića i Roberta Redfielda, pristupima Antonia Gramscija i Alberta Ciresea koji ukazuju na unutarnju heterogenost malih grupa, te raščlambama Petera Burkea koje ustanovljuju složenost, interakciju, fluidnost i otvorenost i »malih« i »velikih« kultura. Autorica ističe da su suvremena društva *polikulturna*, spominjući i brojne subkulture. Subkulturama, na žalost, nije posvetila veću pažnju, iako baš one pokazuju svu rahlost koncepta dominantne kulture koja guta potkulture, ali ih mora i tolerirati, premda je potkapaju.

U industrijskom se društvu javlja *masovna* kultura (pandan masovnoj proizvodnji) koja je »grifonskog« karaktera (op. D. S.), jer tehničkim sredstvima ulazi u život svih slojeva i do određene ih mjere unificira i homogenizira.

Zanimljiva je analiza *ukusa* (prema Pierreu Bourdieu), koja pokazuje klasnu dominaciju preko brojnih pokazatelja (na pr. što, kako i kada se jede), ali i ukus nije samo konformistički nego dopušta inovaciju, devijaciju (Jenkins), a prije svega izbor iz široke palete ponuda (op. D. S.).

4. Osnovna autoričina hipoteza u poglavlju *Hijerarhizacija kulture u globalnom socio-kulturnom i političko-ekonomskom kontekstu* jest da teorija modernizacije

na globalnoj razini pridonosi hijerarhizaciji društava i kultura, te zato istražuje moderniziraju li se oni više, manje ili nikako po zapadnjačkom modelu ekonomskog i tehnološkog progressa koji prati kultura ekonomske racionalnosti. Dodala bih i socijalnu modernizaciju koja usložava društvenu strukturu i proizvodi nove slojeve koji su različiti a često i nejednaki! (op. D. S.). Modernizacija »nerazvijenih« zemalja nije uspjela u svim ciljanim područjima jer je zapostavila unutarnju strukturu, kulturu i različitost tih periferija prema centru koji emanira modernizaciju po svom uzoru. Taj način uključuje ne samo pomoć već i eksploataciju, prisilnu imitaciju i specijalizaciju te dovodi do ovisnosti o centru, umjesto do željene emancipacije (Wallersteinova teorija svjetskog sustava, Bergsen).

Velike svjetske organizacije, poput UN, ILO, UNESCO, UNICEF, FAO, pomagale su nerazvijenima na svoj »svjetski« način i nisu prepoznale specifične potrebe, kulture i reakcije zemalja ovisnica, koje su onda reagirale različitim pokretima za očuvanje i razvijanje vlastitog načina života. Globalizacija - koja se od imperijalizma razlikuje nedostatkom prepoznatljivog aktera (multinacionalne korporacije a ne pojedine države), nejasno strukturiranim ciljevima i metodama, alokalnim i bezvremenim obličjem - izaziva lokalne response koji, premda lokalni i samosvojni, podliježu općim promjenama (»glokalizacija« - Hampton i Wellman). Postmodernizam je stoga rasap »zapadnog modernoga« kao univerzalnoga i mogućnost »univerzalnoga« kao atomiziranoga.

5. U *Zaključnim razmatranjima* autorica je sintetizirala svoju *kritiku antropologije* kroz povijest, i to preko kritike teorijskog pristupa, metodologije istraživanja i interpretacije rezultata, koja ne oslikava toliko stvarnosti koliko njezino viđenje te stvarnosti. S. Čolić spas antropologije i bliskih znanosti vidi u demistifikaciji zapadocentričnog pristupa i analizi kultura kao različitih ali ne i nejednakih, u međusobnoj interakciji metodologijom otvorenih, akcijskih istraživanja, gdje su istraživač i ispitanik međusobni objekt i subjekt, a istraživač sâm sebi objekt. Nema znanosti bez vrijednosti, ali one se mogu osvjestiti, kontrolirati, relativizirati i otvoriti prema drugim vrijednostima.

Budućnost, usprkos globalizaciji ili baš zbog nje, neće biti unilinearna i nepromjenljivo predvidiva, već dinamična, višestruka, interaktivna i time uvelike nepoznata.

Knjiga S. Čolić seriozan je, sveobuhvatan, kritički i donekle postmoderni rad. Dobre želje autorice, pod određenim kondicijama kojih je ona svjesna, mogle bi se donekle ostvariti u antropologiji, ali društvo je druga priča! U pravilu, svi autori na kraju svojih djela nužno zapadaju u, ne uvijek osnovan, optimizam. Autorica ipak ostaje u granicama kondicionalnog optimizma, na mogućnostima koje se ne moraju ostvariti (jer su pretpostavke presložene), a tek neke vode boljem svijetu.

Na kraju, preporučila bih Snježani Čolić da, služeći se svojim velikim znanjem i otvorenim pristupom, posveti više pozornosti kulturama postmoderne (subkultura) i razini njihove moći da svojim »lepezastim« pristupom utječu na stvarne društvene procese. Uostalom, nije li i postmoderna na zalazu? Također bi bilo za-

nimljivo pozabaviti se i poviješću hrvatske etnografije-etnologije i antropologije, koje su inače godinama držale u studentskim klupama autoricu i recenzentkinju kao (zašiljenim olovkama) vrijedne prepisivačice tuđih i naših običaja do najsitnijih detalja, a bez njihove kontekstualizacije u povijest, prostor i društvo.

Snježana Čolić, uz druge malobrojne suvremene antropologe u Hrvatskoj, kao što su Dunja Richtman-Auguštin i Olga Supek, obećava razvoj nove, »otvorene« antropologije.

Dušica Seferagić

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Tvrtko Švob

Izvori individualnosti

Izvori, Zagreb, 2001., 178 str.

Pod gornjim naslovom objavljena je knjiga zanimljivih antropologijskih eseja poznatoga biologa i genetičara, Tvrtka Švoba. Autor nekim ključnim temama i problemima, inače disciplinarno svrstanima u biologijsku i sociokulturnu antropologiju, pa i psihologiju, nastoji prići interdisciplinarno, iako je svjestan da se antropologija kao holistička znanost o čovjeku, ipak dijeli na neke posebne discipline, po kojima se ona i konstituirala i razvijala. U *Predgovoru* Švob izlaže jednu podjelu, po kojoj se antropologija dijeli na *fizičku (somatsku)* i *kulturnu*.

Fizička antropologija se dalje dijeli na *filogenetsku*, *povijesnu* i *biologijsku* (u užem smislu riječi). Filogenetska proučava evoluciju čovjeka (antropogenezu), povijesna se bavi *homo sapiensom* od neolitika do danas, tj. nastankom i razvojem današnjih ljudi, a biologijska antropologija ljudskom populacijom i rasama, čovjekom kao jedinstvenom vrstom, usprkos polimorfnosti njegove rasprostranjenosti na Zemlji. Tu spada proučavanje čovjekove konstitucije, genetike, morfologije i fiziologije. U tom kontekstu može se govoriti i o medicinskoj antropologiji koja bi se imala baviti bolesnim čovjekom u njegovoj cjelini.

U vezi s ovom podjelom antropologije, valja reći da postoji, kao temeljna i objedinjujuća, i filozofijska antropologija koja se bavi biti i naravi čovjeka kao totaliteta pojedinačnoga i društveno-kulturnoga, biološkoga i duhovnog bića.

U svom tematiziranju čovjeka filozofijska se antropologija služi rezultatima svih znanosti o čovjeku, znanstvenih antropologija, tj. znanjima o svim aspektima čov-